

MAYER PÉTER

Archilochus historicus

ÚJ FORRÁS ARCHILOCHOS KÖLTÉSZETÉNEK KÉSEI UTÓÉLETÉHEZ*

SEBASTIAN PICHSEL *Synopsis vel epitome historiarum mundi* című, 1574-ben közreadott munkája az eusebiosi/hieronymusi hagyományt követve (vö. SCHMALE 1985, 32) a zsidó-keresztény világ és a klasszikus antikvitás összehasonlító kronológiáját nyújtja kivonatos formában. A marburgi egyetemi könyvtárban volt alkalmam mikrofilmen tanulmányozni e kevéssé ismert szöveget (Biblioth. Palat. F 5246; Microfiche. München: Saur 1992), s felfedezni benne egy olyan részletet, amely elgondolkodtató adalékkal szolgál az antik görög költészet kései utóéletéhez.

A 16. századi szerző említést tesz egy bizonyos Archilochusról, akit ismétlődően *historicus*nak nevez, s akinek *De temporibus* című művét kivonatos formában be is illeszti munkájába (pp. 64–67). E kivonatolt munka műfaja – egy kronológiai szempontú felsorolás az özönvíztől kezdve – láthatólag ugyanaz, mint Pichsel írásáé, ám tartalma némiképp zavarbaejtő: szám szerint nyolc Homérosnak nevezett férfiút sorol fel különböző korokból és eltérő érdemekkel, s zárja a sort a legnagyobb, az általunk is ismert költővel. Pichsel nem hagy kétséget afelől, hogy a szerző Archilochust azonosnak tartja a Kr. e. 7. századi, nevezetes parosi költővel, az iambosköltészet és az egész görög líra atyjaként tisztelt Archilochossal. Ezt bizonyítja, hogy a *Synopsis* 106–107. oldalán *Archilochus historicus* a görög archaikus kor eseményeivel (éves *magistratura* kezdete Athénben, Krotón, Sibaris, Kyréné alapítása stb.) és Róma királyaival (Romulus, Numa, Tullus Hostilius) szerepel együtt; utóbbiak és a költő működésének szinkronizálása egyébként Cicero (*Tusc. disp.* 1, 1) és Cornelius Nepos (*ap. Gell. Noct. Att.* 17, 21, 8) hatásáról árulkodik. Még többet mond az Archilochusszal együtt említett költők neve: „Simonides & Aristoxenus Musicus”, akiket már Hieronymus is egymás kortársaiként említ.¹ Előbbi a Kr. e. 7. századi iambográfus, Sémónidész lehet, s erről némi fogalma Pichselnek is lehetett, hiszen másutt *Simonides lyricus*t ír, nyilván a Sémónidésszel az antik forrásokban is gyakorta összekevert

* E rövidke tanulmány témaválasztásával is tisztelni kíván egy olyan kutató előtt, akinek munkássága maga is a történelem és irodalom szétválaszthatatlan egységéről tanúskodik. A tanulmány a T 046879 számú OTKA-pályázat támogatásával készült.

¹ Vö. Hier. Chron. col. 94b Helm: *Archilochus et Simonides et Aristoxenus musicus illustres habentur*. A megfogalmazás azonossága miatt bizonyosra vehető, hogy Pichsel itt Hieronymusból merít.

lírikus, Simónidész (Kr. e. 6–5. század) jelölésére. Aristoxenos a műfaj kisebb, ám ugyancsak korai művelője (Kr. e. 7. vagy 6. század, lásd WEST IEG II s. v.; lásd még WEST 1974, 22, 35 sk.), neve mellett a *musicus* jelző mindazonáltal már Hieronymusnál is némi keveredést sejtet az azonos nevű későbbi zenész és zenetudós alakjával (utóbbihoz lásd ZAMINER 1996).

Archilochos *historicus* jelzője, és a neki tulajdonított *De temporibus* érdekes problémát vet fel, minthogy a jelen világához oly erősen kötődő iambosköltészet legnagyobb mesterét soha senki nem tekintette történetírónak. Az a tény, hogy mindezt egy 16. századi, latin nyelvű munkában olvassuk róla, csak tovább fokozza a rejtélyt; ennek belátásához elég egy pillantást vetnünk az archilochosi költészet késő-antik és középkori utóéletére. Archilochos költészetének ismertsége a késő-antikvitástól kezdve erősen visszaesik, s ennek eredményeként nem csupán a középkori latin Nyugat, de a bizánci görög műveltség számára² sem igen jelent már többlet pusztá névnel. E név mindazonáltal még a latin középkorban sem tűnik el egészen: egy gyilkos szavú gúnyköltőt, s egyben számos, általa kitalált metrum névadóját illették vele – történelemről vagy annak megörökítéséről sehol sincs szó vele kapcsolatban.³ Tartalmilag és formailag a *De temporibus* egy világ választja el Archilochos művészetétől: nyilvánvalóan egy kései, minden bizonnyal antikvitás utáni munkáról van szó.⁴ Ha Archilochos, az archaikus kori költő nem is írhatta tehát a szóban forgó prózai munkát, mégis érdemes feltennünk a kérdést: miként tulajdoníthatott éppen neki egy alapvetően kultúrtörténeti tárgyú, és meglehetősen abszurd tartalmú értekezést Pichsel, aki láthatólag támaszkodik némi antik hagyományra a korai iambosköltőket illetően?

Ha nem egy megmagyarázhatatlan tévedésről van szó – amire a humanista szerző munkája kétségtelenül szolgál példakkal⁵ –, a legkézenfekvőbb névtévesztésre gondolnunk, vagyis hogy Pichsel vagy az ő forrása egy hasonló nevű történetíró vagy kronográfus munkáját – avagy egy neki tulajdonított hamisítványt – kapcsolt volna a parosi költő nevéhez. Annak viszonylag csekély a valószínűsége, hogy egy antik szerző neve helyett írta volna valaki Archilochosét⁶, ha pedig egy középkori szerző nevével tették meg ezt, az a költő csekély korabeli ismertsége fényében önmagában is talányos tény marad.

² Az iambosköltő meglepően szerény bizánci utóéletéhez l. DEGANI 1984, 81.

³ Az idevágó szövegeket lásd a *Patrologia Latina* (*Patrologiae cursus completus. Series Latina*. Ed.: J.-P. Migne) online változatánál (<http://pld.chadwyck.co.uk>) az *Archiloch-* és *Lycamb-* keresőszavak alatt.

⁴ Egyetlen bizonytalan támpontunk a *De temporibus* keltezéséhez a szerző bevezető hivatkozása egy bizonyos Mnesas Phoenix Damascenus történeti munkájára, amely ily módon *terminus post quem*-nek tekintendő.

⁵ Hogy csak egyetlen esetet említsünk, ugyancsak egy archaikus kori iambosköltő kapcsán: Pichsel az Eusebios által 8–7. századra keltezett kolónia-alapításokkal (Sybaris, Krotón, Gela) egy időre teszi egy bizonyos *Hypponax philosophus* működésének fénykorát (p. 106). Alighanem a 6. századi ephesosi költőről, Hippónaxról van szó, a kronológiai tévesztés mellett azonban az is talány marad, miért nevezi őt a kronográfus filozófusnak.

⁶ Antik forrásaink Archilochost olykor összekeverik más személyekkel: az alexandriai filológus Aristarchossal (*schol. Hes. Theog.* 991 etc.), a mitológiai jós Am-

Figyelemreméltó tény, hogy nem Pichsel volt az első tudós, aki a gúny-költészet atyjaként számon tartott Archilochost a múlt megörökítőjeként, *historicus*ként látta, s aki a humanista szerzőhöz hasonlóan a költőtől kölcsönzött anyagot saját krónikájához. Másfélezer évvel Pichsel előtt a hellenisztikus kori⁷ parosi helytörténész, Démeas – egy könyv vagy felirat⁸ formájában – hazája korai történetét Archilochos költői tudósításaival illusztrálta (Sósthénés-felirat A col. I, vv. 1 skk., I, 5. jegyz.). Archilochos minden bizonnyal számos, később történetileg jelentősnek bizonyult eseményről beszélt költeményeiben, hiszen Démeas főtisztviselői évek szerint datálva idézhette fel sorban a történeteket (vv. 8 sk.: *kat' [archonta] hekaston*, „az egyes archónok sorrendjében”).⁹ Ezek az események jelentős részben a költői jelenben játszódtak, amint azt a feliraton megőrzött számos harci-közéleti tematikájú versrészlet (például 96–98 W stb.; lásd még *Mnésiepes-felirat*: 89 W) is mutatja, bennük a költő saját élményeivel.¹⁰ Valószínűleg azonban a múlt, a történelem világa sem hiányzott e költői megnyilatkozásokból,¹¹ hiszen a delfinháton menekülő, és egy parosi barlang névadójaként ismert Koiranos története (vv. 9 skk.) is minden bizonnyal egy a költőnél korábbi hagyományt tükröz.¹² Csábító lenne feltételeznünk a kapcsolatot Pichsel és a Démeas által megörökített Archilochos-hagyomány között, az igazság azonban az, hogy a reneszánsz kori tudósnak jelen ismereteink szerint nem lehetett sem közvetlen, sem közvetett tudomása a korai görög költő említett közéleti és történeti tárgyú elbeszéléseiről. A kézirati hagyomány nem őrzött meg egyetlen ilyen

---

philochosszal (*schol. Nicandr. Ther.* 617), Deinolochosszal, a klasszikus kori dór vígjátékiróval (*Ath.* 111c). A szóban forgó személyek tevékenysége alapján azonban úgyszólván kizárható a feltételezés, hogy bárki bármelyiküknek is tulajdonította volna a Pichsel által kivonatolt *De temporibus*.

⁷ Demeas működésének ideje sajnos nem állapítható meg pontosan. Annyi bizonyos csupán, hogy Sósthénés az ő munkájára támaszkodva alkotja meg feliratát a parosi *Archilochoeion*ban Kr. e. 50 táján (IG 12 [5], 445 illetve Suppl. pp. 212–214). Peek (PEEK 1955, 43) bizonytalanul a 2. század közepére, Jacoby (hivatkozik rá PEEK i. h.) a 3. század első felére gondol.

⁸ Utóbbi Giovanni Tarditi (PP 11, 1956, 128 sk.) ötlete, amit óvatosan A. J. Graham (GRAHAM 1978, 83) is támogat.

⁹ Démeas annalistákat idéző eljárása persze valószínűleg nem a költőtől ered. Ha Archilochos nem is adta meg verseiben az éppen hivatalban levő főtisztviselő nevét, nyilván olyan emlékezetes eseményeket idézett fel, amelyek helyet kaptak a parosi történeti hagyományban, s így Démeas datálni tudta őket.

¹⁰ A Démeasra hivatkozó felirat szerzője, Sósthénés kifejezetten állítja, hogy a helytörténész művében nem csupán általában Parosról (v. 1), hanem megkülönböztetett figyelemmel Archilochos tetteiről (vv. 2 skk.) is szó volt.

¹¹ Említést érdemel e tekintetben Even Bowie merész fejtegetése az archaikus kori iambosnak a görög történetírás megszületésében játszott szerepét illetően (Bowie, E.: *Ancestors of Historiography in Early Greek Elegiac and Iambic Poetry?* In: *The Historian's Craft in the Age of Herodotus*. Ed.: N. Luraghi. Oxford 2001, 45–66; ismertetését lásd DEWALD 2003).

¹² Ugyanígy gondolja Peek (1955, 42), aki emellett kételkedik egy további archilochosi elbeszélés, a parosiak thasosi követjárásáról szóló történet (93a W) önéletrajzi ihletettségekben is (vö. még 94 W).

tartalmú szöveget vagy értesülést sem az iambográfushoz kapcsolódóan,¹³ a szóban forgó felirat pedig, amely a költő tiszteletére emelt parosi *Archilocheion* falait díszítette, csupán 1900-ban került elő.¹⁴

Ennek ellenére sem kell letennünk a feltételezésről, hogy Pichsel *Archilochus historicus* – ismét leszögezzük: amennyiben nem pusztá tévedésről van szó – az antik és reneszánsz tudomány meglepő kézfogását jeleníti meg a középkor feje felett. Az antikvitás mindig is ellentmondásosan ítélte meg a görög nem-epikus költészet úttörő alakját: gúnyköltészetét sok későbbi kritika botránykönek tartotta (két nevezetes példa: Pind. *P.* 2, 52 és Kritias *ap. Ael.* V. H. 10, 13 = 295 W), míg számosan a görög költészet egyik kiválóságát látták benne. Hérakleitos (22 B 42 DK) egy nyilatkozatából kitűnik, hogy a költő verseit Homérosszal együtt költői *agón*okon adták elő, egy Theokritosnak tulajdonított epigramma (ep. 21) és Quintilianus (10, 1, 60) ítélete pedig jó ízelítőt adnak a költő korokon átnyúló elismertségéből. Ez utóbbi hagyomány – szemben a középkor roppant gyér ismereteivel, és leértékelő véleményével – bűvópatak módjára eljuthatott Pichselhez is, s talán ennek kifejeződéseként érthetjük a *De temporibus*, mint 'tudós' művelődéstörténeti krónika költőnek való tulajdonítását. A *historicus* jelző értelmét illetően sokatmondó tény, hogy a *Synopsis* szerzője Moseast – nyilván a Szentírás Mózesét – ugyancsak *antiquissimus historicus*nak nevezi (p. 65). A görög líra atyja eszerint mint nagy bölcsességű költő, s e minőségében mint a múlt tudója jelenik meg a 16. századi Pichsel krónikájában, ez pedig nagy meglepetés, s egyben további kutakodásra sarkalló talány lehet mind a görög költészet, mind a reneszánsz művelődés kutatói számára.

IRODALOM

- DEGANI 1984 = Degani, E.: *Studi su Ipponatte*. Bari 1984.
 DEWALD 2003 = Dewald, C.: *The Historian's Craft in the Age of Herodotus*. Ed.: N. Luraghi. Oxford 2001. [Rec.] BMCR 2003.03.25 (<http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr>).
 GRAHAM 1978 = Graham, A. J.: The Foundation of Thasos. *BSA* 73 (1978), 61–101.
 PEEK 1955 = Peek, W.: Neues von Archilochos. *Philologus* 99 (1955), 4–50.
 SCHMALE 1985 = Schmale, F.-J.: *Funktion und Formen mittelalterlicher Geschichtsschreibung*. Darmstadt 1985.
 TREU 1968 = Treu, M.: Archilochos. *RE Suppl.* XI. (1968), 136–156.
 WEST 1974 = West, M. L.: *Studies in Greek Elegy and Iambus*. Berlin 1974.
 WEST IEG = *Iambi et elegi Graeci ante Alexandrum cantati. I–II*. Ed.: M. L. West. Oxford 1989² [I.]; 1992² [II.].
 ZAMINER 1996 = Zamminer, F.: Aristoxenos. *DNP* I (1996), 1152–1153.

¹³ Kivételt jelent Athénaios (167d = 293 W) tudósítása, miszerint Archilochos egy versében felidézte Syrakousai egyik alapítójának, Aithiopsnak az esetét, aki egy mézeskalácsért előre eladta társának az új kolónián neki jutó birtokot. Több mint kétséges ugyanakkor, hogy e rövid értesülés önmagában alapot adhatott-e a Pichselnél megjelenő elképzelésnek a költő *historicus* mivoltát illetően.

¹⁴ A *Sósthénés-felirathoz* lásd 7. jegyz. Az ugyancsak említett, és 1954 óta ismert *Mnésiepes-felirat* (SEG 15, 517; ed. Kondoleon *Arch. Eph.* 1952 [1954], 32 skk.) szintén a parosi *Archilocheion*hoz tartozott. Mindkét feliratos emlékhöz alapos bevezetést nyújt TREU 1968, 137 skk.